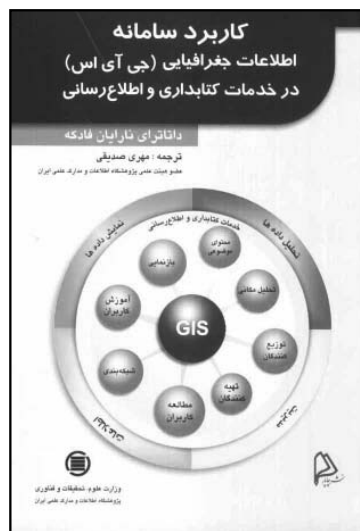

کاربرد سامانه اطلاعات جغرافیایی (جی. آی. اس) در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی

■ دکتر سعید اسدی^۱

دکترای فناوری اطلاعات و عضو هیئت علمی دانشگاه شاهد

ماهیت بین‌رشته‌ای علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی باعث شده تا حوزه‌های مشترک جدیدی بین فعالیت‌های متخصصان و دست‌اندرکاران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و متخصصان سایر حوزه‌ها و رشته‌ها ایجاد شود

■ فادکه، داتانرای نارایان. کاربرد سامانه اطلاعات

جغرافیایی (جی. آی. اس) در خدمات کتابداری و

اطلاع‌رسانی، ترجمه: مهری صدیقی، تهران: پژوهشگاه

اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ چاپار، ۱۳۸۸، ۱۸۶ ص،

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۵۱۹-۶۵-۶

که زمینه‌های بالقوه‌ای برای به‌کارگیری چنین سامانه‌هایی در کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی وجود دارد. انتشار منابع تحقیقی و آموزشی در این حوزه موجب جلب توجه بیشتر محققان به این موضوع و گسترش کاربردهای سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی در کتابخانه‌ها خواهد شد.

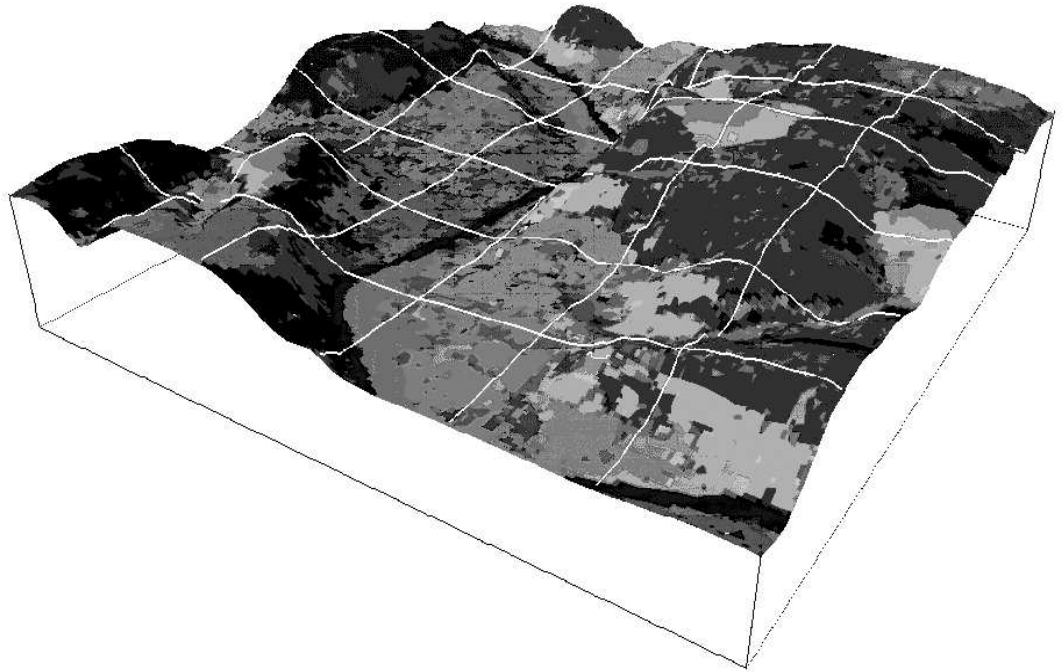
درباره پدیدآورندگان

کتاب کاربرد سامانه اطلاعات جغرافیایی (جی. آی. اس) در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی نوشته داتانرای نارایان فادکه نتیجه یک پروژه تحقیقاتی است که نویسنده در سال ۲۰۰۶ منتشر کرده است. فادکه اهل کشور هند است. وی در سال ۱۹۷۲ در رشته شیمی دانشنامه کارشناسی گرفت. اما بعدها به ادامه تحصیل در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداخت و ابتدا در سال ۱۹۸۶ دانشنامه کارشناسی ارشد این رشته را دریافت کرد و سپس در سال ۱۹۹۹ دکتری خود را در علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از دانشگاه پونه^۲ هند اخذ نمود. کتاب موردنظر این نوشته، برگرفته از رساله دکتری وی است. ترجمه فارسی این کتاب را در سال ۱۳۸۸ پژوهشگده علوم و فناوری اطلاعات با همکاری نشر چاپار منتشر کرده است. مهری صدیقی، مترجم این کتاب، عضو هیئت علمی پژوهشگاه

مقدمه

ماهیت بین‌رشته‌ای علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی باعث شده تا حوزه‌های مشترک جدیدی بین فعالیت‌های متخصصان و دست‌اندرکاران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و متخصصان سایر حوزه‌ها و رشته‌ها ایجاد شود. در این میان پیوندهای میان این رشته‌ها از سویی و جغرافیا از سوی دیگر می‌تواند جالب‌توجه باشد. کتابداران به توصیف منابع اطلاعاتی می‌پردازند و جغرافی‌دانان به توصیف مکان‌ها و عوارض سطح زمین. هر دوی این علوم به دسته‌بندی و نظم‌بخشیدن به اطلاعات اهمیت می‌دهند، اگرچه ابزارها و روش‌های آنها متفاوت است. امروزه داده‌های جغرافیایی در قالب سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی (جی. آی. اس) گردآوری و پردازش می‌شوند. یک سامانه اطلاعات جغرافیایی مشتمل بر سخت‌افزار، نرم‌افزار و کاربرانی است که مختصات مکانی و توصیفات غیرجغرافیایی مرتبط با هر مکان را به‌صورت نظام‌مند گردآوری می‌کند، به‌گونه‌ای که امکان تفسیر و مقایسه داده‌ها و استخراج گزارش‌های تصویری کاربردی از آنها فراهم باشد.

نظام‌های اطلاعات جغرافیایی به‌عنوان ابزارهایی کاربردی در علوم و فنون مختلف به‌کار رفته‌اند، اما کاربرد آنها در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی کمتر موردتوجه قرار گرفته است. این در حالی است

**نظام‌های اطلاعات
جغرافیایی به‌عنوان
ابزارهایی کاربردی
در علوم و فنون
مختلف به‌کار رفته‌اند،
اما کاربرد آنها در
حوزه کتابداری و
اطلاع‌رسانی کمتر
مورد توجه قرار گرفته
است. این در حالی
است که زمینه‌های
بالقوه‌ای برای
به‌کارگیری چنین
سامانه‌هایی در
کتابخانه‌ها و خدمات
اطلاع‌رسانی وجود
دارد**

کتابخانه در چهار سرفصل ارائه شده است که عبارتند از: بازنمایی مجموعه کتابخانه، ارائه خدمات مرجع برپایه داده‌های مکان - محور، شبکه خدمات بین کتابخانه‌ای و کاربردهای دیگر. در این فصل، ارائه خدمات اطلاع‌رسانی و مرجع با استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی حاوی اطلاعات مکان - محور، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و مشهودترین کاربردهای سامانه اطلاعات جغرافیایی در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی معرفی شده است. برای مثال کاربر کتابخانه ممکن است علاقه‌مند باشد که نقشه‌هایی کاربردی درباره محل سکونت خود به‌دست آورد یا خطرات زیست‌محیطی منطقه خود را بشناسد. سامانه‌های اطلاعات مکان - محور می‌توانند اطلاعات کاربردی مفیدی برای چنین کاربرانی فراهم سازند.

فصل چهارم، با تمرکز بر فضای کتابخانه به‌مثابه یک مکان و کتاب‌ها به‌عنوان اشیای دارای هویت مشخص در این مکان، رویکردی مکان - محور درباره منابع کتابخانه‌ای ارائه می‌دهد. به‌اعتقاد مؤلف شماره‌بازی کتاب‌ها در هر سیستم رده‌بندی، به‌نوعی بیانگر مکان منابع است، زیرا جایگاه یک کتاب در یک مجموعه را مشخص می‌کند. با وجود این به‌دلیل یکسان‌نبودن ساختمان و فضای کتابخانه‌ها، شماره‌بازی تنها مکان نسبی یک منبع را در مقایسه با سایر منابع مشخص می‌کند. در عوض با داشتن اطلاعاتی مانند شماره قفسه و شماره طبقه، می‌توان یک سیستم اطلاعات جغرافیایی کتابخانه‌ای را به‌گونه‌ای طراحی کرد تا مکان حقیقی هر کتاب یا منبع دیگر در کتابخانه به‌صورت کاملاً دقیق و حقیقی مشخص شود. دانستن مکان دقیق منابع در کتابخانه مزایایی دارد؛ از جمله اینکه باعث سهولت دستیابی به

اطلاعات و مدارک علمی ایران است و در کارنامه خود سابقه تحقیق، تألیف و ترجمه، به‌ویژه در زمینه نظام‌های اطلاعات جغرافیایی را دارد.

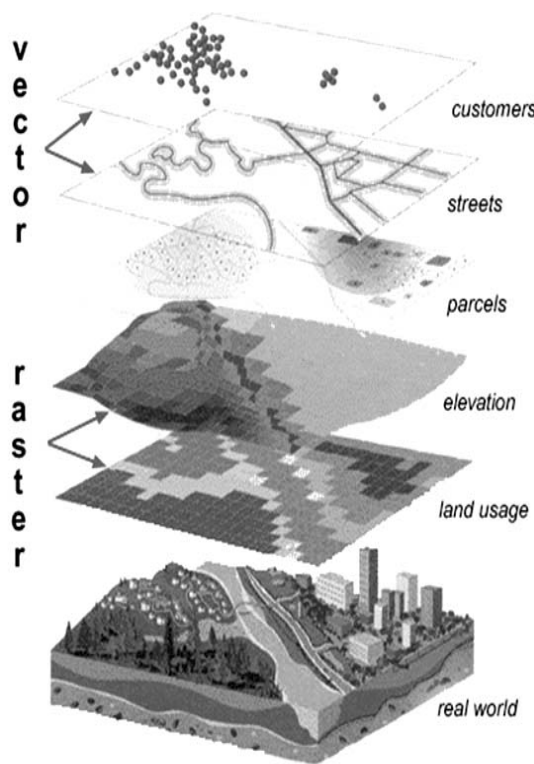
ساختار و محتوای کتاب

این کتاب در شش فصل و دو پیوست تنظیم شده است. فصل اول مقدمه‌ای است بر معرفی سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی و ساختار و چگونگی کار آنها. مؤلف در این فصل، پس از توصیف مفاهیم جی. آی. اس، مقدماتی را درباره لزوم بررسی کاربرد این سامانه در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی بیان می‌کند و به توجیه اهداف تحقیق و ضرورت‌های اجرای این طرح تحقیقی و نگارش چنین منبعی می‌پردازد. در ادامه این فصل روش تحقیق بکاررفته و ساختار فصل‌های بعدی نیز معرفی می‌شود.

دومین فصل، مروری است بر مطالعات پیشین در زمینه کاربرد داده‌های جغرافیایی در خدمات کتابخانه. اگرچه به‌ادعان نویسنده، کاربردی جی. آی. اس در کتابخانه پیش از این چندان مورد توجه نبوده است، بررسی تحقیقات پیشین نشان می‌دهد که کتابداران برای بهبود خدمات کتابخانه‌ها، ناگزیر از توجه به مکان منابع و نحوه چیدمان و دسترسی به آنها بوده‌اند. از سوی دیگر، منابع جغرافیایی خود بخش قابل‌ملاحظه‌ای از منابع هر کتابخانه را تشکیل می‌دهند و نگهداری و سازمان‌دهی این منابع همواره مدنظر کتابداران بوده است.

کاربردهای سامانه اطلاعات مکانی در کتابخانه موضوع فصل سوم است. در این فصل، کاربردهای بالقوه جی. آی. اس در

**تحلیلی بر کتاب
پرداختن به
موضوعی تازه و
کاربردی در حوزه
علوم کتابداری
و اطلاع‌رسانی
مهم‌ترین جنبه مثبت
این کتاب است که
می‌تواند انگیزه‌ای
برای تولید منابع
مشابه و تحقیقات
وابسته باشد**

مطالب، اندازه و چاپ مناسب کتاب نیز از نقاط قوت کتاب به حساب می‌آید. در متن کتاب از تصویر استفاده چندانی نشده است، اما تصاویر پیوست دو می‌تواند برای خوانندگان دقیق جالب توجه باشد. کتاب براساس نتایج یک کار تحقیقی نوشته شده و به همین دلیل ساختار فصل‌های آن بیشتر شبیه به یک پایان‌نامه یا گزارش تحقیق است. چنین ساختاری اگرچه ارائه‌دهنده اطلاعات سودمند برای پژوهشگران است، موجب فاصله‌گرفتن از ساختار کتابی و آموزشی می‌شود. به همین روی، کتاب در آموزش مفاهیم جی. آی. اس و کاربردهای آن در کتابخانه‌ها برای فراگیران این دانش تا حدودی ضعیف و نامفهوم است.

تمرکز مؤلف بر اهمیت دست‌یافتن به جایگاه حقیقی و ثابت کتاب در یک کتابخانه ممکن است از دیدگاه کتابداران چندان توجیه‌پذیر نباشد، زیرا ساختار پویای کتابخانه‌ها و به‌ویژه مجموعه منابع آنها به گونه‌ای است که داشتن فضاهایی قابل تغییر و آرایش مجدد در کتابخانه‌ها مورد اتفاق بیشتر کتابداران است. با توجه به گسترش فضاها در آینده و نیز تأثیر افزودن و وجین کردن کتاب‌ها بر اندازه مخزن و چیدمان منابع، صرف انرژی و هزینه زیاد برای تعیین مکان دقیق منابع در کتابخانه ممکن است به نوعی دوباره کاری و اتلاف وقت و سرمایه به حساب آید.

به نظر می‌رسد مکان‌یابی کتابخانه‌ها موضوع جالب توجه‌تری برای به‌کارگیری سامانه اطلاعات جغرافیایی در خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی باشد. گسترش شهرنشینی و پیچیدگی بافت‌های شهری از سویی و محدودیت همیشگی در تأسیس کتابخانه‌های جدید چالش‌های پیش‌روی کتابداران در توجیه نیاز به کتابخانه‌های جدید و مکان مناسب برای آنها هستند. سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی این توانایی را دارند که با تحلیل داده‌های مکانی و جمعیت‌شناختی، مکان‌های مناسب برای توسعه کتابخانه‌ها و احداث کتابخانه‌های جدید را فراهم سازند.

سخن آخر

با توجه به تازگی موضوع و نبود منابع تحقیقاتی متنوع، به‌ویژه به زبان فارسی، ترجمه و انتشار کتابی با موضوع کاربرد سامانه اطلاعات جغرافیایی در کتابخانه‌ها خود اقدامی مثبت و راهگشای تحقیقات آینده است. از سوی دیگر، بیان ساده مؤلف و ترجمه روان مطالب، منبع مناسبی را برای علاقه‌مندان به آشنایی با مفاهیم جی. آی. اس و کاربردهای آن فراهم آورده است که به‌طور خاص می‌تواند برای متخصصان و دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی مفید باشد.

پی‌نوشت‌ها:

1. s.asadi@shahed.ac.ir
2. GIS
3. Pune

منابع می‌شود و کار قفسه‌خوانی را آسان‌تر می‌کند.

مراحل پیاده‌سازی یک سامانه اطلاعات مکانی در کتابخانه موضوع فصل پنجم است. در این فصل یک سامانه مکانی نمونه برای چیدمان منابع در کتابخانه ارائه، و مراحل اجرایی آن به ترتیب و با ذکر ویژگی‌ها و دشواری‌های هر بخش معرفی شده است. محقق در این فصل کوشیده است نیازها و چگونگی اجرای هر مرحله را به صورت گام‌به‌گام تشریح کند. با توجه به زمان‌بر بودن و هزینه‌بر بودن پیاده‌سازی یک سامانه اطلاعات مکانی، مدل ارائه‌شده در این بخش شامل یک پیش‌مدل و یک مدل نهایی است که به اعتقاد مؤلف می‌تواند کارایی بیشتری داشته باشد.

یافته‌های پژوهش و پیشنهادها برای پژوهشگر در فصل پایانی ارائه شده است. دشواری پیاده‌سازی یک سیستم دقیق اطلاعات مکانی در کتابخانه و عدم توانایی نرم‌افزارهای جی. آی. اس در برآوردن تمام نیازهای موجود در این زمینه از دشواری‌های عمده در به‌کارگیری سامانه اطلاعات مکانی در کتابخانه‌هاست.

کتاب دارای دو ضمیمه است که یکی فهرستی از شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات جی. آی. اس است و دیگری نقشه‌های تولیدشده در پژوهش حاضر.

تحلیلی بر کتاب

پرداختن به موضوعی تازه و کاربردی در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی مهم‌ترین جنبه مثبت این کتاب است که می‌تواند انگیزه‌ای برای تولید منابع مشابه و تحقیقات وابسته باشد. حجم